

Bir Türk Ve Bir İngiliz Tarih Ders Kitabı İnda Konuların Ele Alınış Tarzına Ve Değerlendirme Soruları/Na Eleştirel Bir Bakış

A Critical View Over the Style of Handling the Subjects and Assesment Questions in a Turkish and an English History Textbook

Mehmet Demiryürek*

ÖZET

Tarih dersi hemen hemen her toplumda okullarda okutulan temel derslerden birisidir. Çok farklı amaçlarla kullanılmaya müsaittir. Bundan dolayı pek çok kişinin bu dersin öğretiminden beklentisi de farklılık göstermektedir. Söz konusu dersin öğretiminde kullanılan tarih ders kitapları ise başka bir sorundur. Bu nedenle gerek tarih öğretiminden beklentiler ve gerekse bu amaçla kullanılacak olan ders kitapları sık sık eleştirilere hedef olmaktadır. Bu çalışmanın amacı sadece eleştiri yapmak değildir. Temel amaç, İngiltere ve Türkiye’de Orta Öğretimde kullanılan tarih ders kitaplarını “Coğrafi Keşifler ve Rönesans ” konuları temelinde “konuların ele alınış tarzı ve konuların sonunda yer alan değerlendirme soruları” açısından karşılaştırarak ileride yazılacak olan ders kitaplarına olumlu yönde katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ders Kitapları, Tarih Öğretimi, Değerlendirme Soruları, Coğrafi Keşifler, Rönesans, Anlatım tarzı

ABSTRACT

Every community teaches its own history to their childrens. It can be used with various aims. So, it has been criticized much. These critics are not only about its misuse but also its textbooks. Our intention is to glance at the way of the narration of the topics and the questions of evaluation in the textbooks. Therefore, the aim of this study is to compare with English and Turkish history textbooks and contribute the modern Turkish history textbooks to be written in the future. I will not compare with all topics in the textbooks. I will only dwell upon the topics of “Exploration and Conquest and Renaissance”. In this study, I will asses “the way of narration of the topics and the questions of evaluation in the history textbooks.

Keywords: History textbooks, Teaching history, Questions of evaluation, Geographical exploration, Renaissance, The way of narration

Giriş

Araştırmalar tarih öğretiminde rolü olan 5 etken belirlemiştir. Bu etkenler öğretmenin kendisi, öğretimde kullanılan yöntem ve teknikler, kullanılan araç ve gereçler, müfredat programları ve ders kitaplarıdır.¹ Ders kitapları söz konusu etkenlerden sadece birisidir, ancak diğer etkenlerden önemli ölçüde farklıdır. Zira

öğrenci ders kitabını yanında taşıyabilir, istediği yere götürebilir ve istediği yerde açıp okuyabilir. Bu nedenle ders kitaplarının hazırlanması ayrı bir önem taşır. Bununla birlikte “bazen müfredatı ve ders kitaplarını değiştirmek öğretmenlerin öğretmek için kullandıkları yöntemi değiştirmekten ... daha kolaydır. Tarih öğretiminde geleneksel metodu kullanan bu öğretmenler arasında yeni fikirleri ve yeni metodları kabul etmeye karşı her zaman büyük bir direnç vardır. Eğer öğretmenler öğretim yöntemlerini değiştirmeye hazır ve istekli değillerse, o zaman en iyi müfredat programının ve en iyi ders kitabının yararsız

¹ (Ed.) Christine Kolouri, Teaching The History of Southeastern Europe, Selanik 2001.

* Mehmet Demiryürek, Doç.Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

olacağına şüphe yoktur.”² Ancak bu durum tarih öğretiminde ders kitaplarının hatırı sayılır derecedeki önemini azaltmamaktadır. Çünkü ders kitapları öğrencinin her zaman ilk önce ve en yaygın olarak karşılaştığı ders materyalidir.

Şüphesiz iki ayrı ülkenin ders kitapları pek çok yönden karşılaştırılabilir. Kitapların yazımında kullanılan dil, öğrenci seviyesine uygunluğu, görsel malzemelerin çeşitliliği, konuların anlatım tarzı ve konu sonundaki değerlendirme soruları bu yönlerden sadece birkaçıdır.³ Bu çalışmada karşılaştırmanın sağlıklı olabilmesi açısından her iki ders kitabında yer alan ortak konular olarak “Coğrafi Keşifler ve Rönesans” konuları tercih edilmiştir. Coğrafi Keşifler ve Rönesans konularıyla ilgili olarak “konuların anlatım tarzı” ile “ödevler, sorular, ve değerlendirme çalışmaları” üzerinde durulacak ve şu iki sorunun cevabı aranacaktır:

1. Kitaplardaki anlatım tarzı öğrenciyi cezbedici ve alâka uyandırıcı mıdır? Yoksa kuru, sade, sıkıcı bir anlatım mı söz konusudur?

2. Ders kitaplarında yer alan ödevler, sorular ve değerlendirme çalışmaları “*esas olarak öğrencinin metinde verilen bilgileri hatırlamasına mı yönelik, yoksa öğrenciyi tarihsel bulgularını eleştirel bir yaklaşımla inceleme, aynı bulguların birden fazla olabileceğini kavrama, farklı tarihsel bulgu kaynaklarındaki olası taraflılıkları değerlendirme ve kendi başına bazı tarihsel araştırmalara girişme gibi beceriler için gerekli araçları ve teşviki bulma fırsatını veriyor mu?*”⁴ Bir başka deyişle, değerlendirme soruları metinde yer alan bilgileri hatırlamaya mı yöneliktir? Yoksa öğrencinin yaratıcılığını, kavrayış gücünü, değerlendirme yeteneğini ve okuduğunu anlama ve anlatma becerilerini geliştirmeye mi yöneliktir?

Tarih ders kitaplarının taşıdıkları özellikler tarih öğretiminden beklenen kazanımlarla da ilgilidir. Yani “tarih eğitiminden ne beklenmektedir?” sorusuyla çok yakından ilgilidir. Bir görüşe göre bugün tarih öğrencisi “*sınıfta öğretmenin anlattığını ezberleyen bir kişi olmaktan çıkarak, oyunlarla, tartışmalarla, eleştirel değerlendirmelerle, grafikler, haritalar yaparak, değişik kaynaklar kullanarak, tarih*

yazarak aktif öğrenmeyi gerçekleştirecektir. Öğretmen merkezli değil, öğrenci merkezli bir öğrenmedir bu. Tarih eğitimine verilen önem, artık tarihin ideolojik bir kontrol aracı olarak görülmesinden çok bir öğrencinin yetişmesi sırasında başka disiplinlerin sağlayamayacağı hünerleri, geliştirmesinin bir aracı olarak görülmeye başlamasından kaynaklanmaktadır. Öğrencinin başarısı kendine öğretilenleri tekrarlamasında değil, kendisinden beklenen becerileri gerçekleştirmek ve kapasiteleri kazanmasından geçmektedir.”⁵ Çağdaş bir düşünce olarak kabul ettiğim bu düşünceyi benimsiyorsak tarih ders kitaplarımızı yeniden değerlendirmemiz kaçınılmaz olacaktır. Yok, eğer bu düşünceyi benimsemiyorsak söylenecek bir şey yoktur.

A.İngiltere’de ve Türkiye’de 1970’li Yıllarda Okutulan Tarih Ders Kitapları: Anlatım Tarzı ve Değerlendirme Soruları

1.İngiliz Ders Kitabı (1971)

İngiltere’de 1972 yılından önce yazılan ders kitapları ile 1972’deki değişimden sonra yazılan ders kitapları arasındaki farkları daha iyi anlayabilmek için ilk baskısı 1969, ikinci baskısı 1971 yılında yapılan “*British History For Secondary Schools, Book 3*”⁶ adlı kitaba göz atmak yararlı olabilir. Burada da aynı gerekçelerle yine “Coğrafi Keşifler ve Rönesans” konuları temel alınacaktır.

Kitaptaki Coğrafi Keşifler bölümü “*III. Bölüm: Dünyanın Keşfi*”⁷ ana başlığı altında ele alınmıştır. Herhangi bir alt başlık söz konusu değildir. Sade ve düz bir anlatım söz konusudur. Bu bölümde ayrıca 2 harita (Ptolemy’nin haritası,⁸ 1562 yılında çizilmiş bir Rusya haritası⁹) ile 4 resim (Vasco de Gama,¹⁰ Christopher Columbus,¹¹ Ferdinand Magellan¹² ve İngiltere’de Tudor Dönemi’ndeki bir tüccar gemisinin modern bir maketi¹³) bulunmaktadır. Konu sonundaki değerlendirme bölümü “*Çalışma*” ve “*Okuma*” başlığı altında olup 2

⁵ İlhan Tekeli, Yaratıcı ve Çağdaş Bir Tarih Eğitimi İçin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s.6.

⁶ W.J.C. Gill and H.A.Colgate, British History for Secondary Schools, Book 3, 1485-1714, London 1971.

⁷ W.J.C. Gill and H.A.Colgate, a.g.e, s.19-31.

⁸ W.J.C. Gill and H.A.Colgate, a.g.e, s. 19.

⁹ W.J.C. Gill and H.A.Colgate, a.g.e, s. 29.

¹⁰ W.J.C. Gill and H.A.Colgate, a.g.e.,s. 21.

¹¹ W.J.C. Gill and H.A.Colgate, a.g.e.,s. 23.

¹² W.J.C. Gill and H.A.Colgate, a.g.e, s. 25.

¹³ W.J.C. Gill and H.A.Colgate, a.g.e., s.30.

² (Ed.) Christine Kolouri, Teaching The History of Southeastern Europe, Selanik 2001, s. 76.

³ Bu konuda bakınız, Robert Stradling, 20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 2003, s.241-246.

⁴ Robert Stradling, a.g.e, s.243.

kısımdır. “Çalışma” başlığı altında 3 soru vardır:

“1. Büyük bir (duvar) dünya haritası çizin. Çeşitli keşifleri renkli şeritlerle işaretleyiniz. Kâşiflerin resimlerini ve kartondan yapılmış gemi modellerini ekleyiniz.

2. Onbeşinci yüzyıl sonu ile onaltıncı yüzyılda Avrupa niçin yayıldı?

3. Bir usturlap yapınız.”¹⁴

“Okuma” başlığı taşıyan kısımda ise 11 kaynak önerilmektedir.¹⁵

Rönesans konusu ise “II. Bölüm: Mükemmel İnsan”¹⁶ ana başlığı altında ele alınmıştır. Alt başlıklar şunlardır: Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti. Bu bölümde 2 resim (Erasmus¹⁷ ve Michelangelo’nun çizdiği “Sistin kilisesindeki resimlerden” bir ayrıntı¹⁸) ile Leonardo da Vinci’nin iki çizimi¹⁹ yer almaktadır. Konu sonundaki değerlendirme bölümü “Çalışma” ve “Okuma” başlıklarını taşımaktadır. “Çalışma” başlığı altındaki sorular şunlardır:

“1. Leonardo onbeşinci yüzyılın “mükemmel insanı” olarak tanımlanmıştır. Yirminci yüzyılın “mükemmel insanı” olarak kimi, niçin seçersiniz?

2. Da Vinci tarafından yapılmış daha fazla resim/çizim bulmaya çalışınız.

3. Onbeşinci ve onaltıncı yüzyılların ünlü sanatçıları ve heykeltıraşlarının eserleri ile ilgili resimler toplayınız. Sonra onlardan bir tanesi hakkında bir proje çalışması yapmaya çalışınız. Aynı çalışmayı yirminci yüzyıl sanatçıları için de yapınız.

4. “Rönesans” kavramı ile neyin anlatılmak istenildiğine karar veriniz.”²⁰

“Okuma” başlığı altında ise Leonarda da Vinci hakkında iki kitap ismi verilmiştir.²¹

¹⁴ W.J.C. Gill and H.A. Colgate, a.g.e, s. 31.

¹⁵ Örneğin; Clarke (Longman), Gemiler ve Denizciler ; Honolka (Blakie), Magellen” gibi. Bkz. A.g.e, s.31.

¹⁶ W.J.C. Gill and H.A. Colgate, a.g.e, s. 10-18.

¹⁷ W.J.C. Gill and H.A. Colgate, a.g.e, s. 11.

¹⁸ W.J.C. Gill and H.A. Colgate, a.g.e, s. 16.

¹⁹ W.J.C. Gill and H.A. Colgate, a.g.e, s. 13 ve 14. Sırasıyla, Leonardo da Vinci tarafından gerçekleştirilen çalışmalardan bir sayfa ve aynı kişi tarafından çizilmiş bir savaş makinesi tasarımı.

²⁰ W.J.C. Gill and H.A. Colgate, a.g.e, s. 18.

²¹ W.J.C. Gill and H.A. Colgate, a.g.e, s. 18.

2. Türk Ders Kitabı (1985)

Türkiye’de ise 1980’lerde aynı konular Tarih dersi çerçevesinde okullarda okutuluyordu. Coğrafi Keşifler konusu Lise 3 tarih kitabında bulunuyordu. Emin Oktay tarafından yazılan ve 1985 yılında basılan Tarih:Lise 3 kitabında Coğrafi Keşifler konusu “Büyük Coğrafya Keşifleri” başlığı altında ele alınmıştır. Konunun alt başlıkları şunlardır: Büyük Coğrafya Keşiflerinin Nedenleri [Coğrafya Bilgisinin İlerlemesi, Doğu Ülkelerinin Zenginliği ve Avrupalıların Buraya Gitmek İçin Yeni Yollar Aramaları, Efsane ve Hurafelere İnanmayan Gemicilerin Yetişi, Türklerin İstanbul’u Fethederek Çin’den Gelen ve Karadeniz’de Sona Eren İpek Yoluna Egemen Olmaları], Kristof Kolomb, Amerika’nın Keşfi 1492, Amerika Kıtasının Keşfinin Tamamlanması, Hindistan Yolunun Keşfi, Bartelmi Diyaz, Vasko dö Gama 1486-1498, Dünyanın Dolaşılması, Macellan ve Delkano 1519-1522, Coğrafya Keşiflerinin Sonuçları.²²

Türkçe kitapta Markopolo’nun,²³ Kristof Kolomb’un²⁴ ve Vasko dö Gama’nın²⁵ resimleri vardır. Ayrıca 2 tane de harita [Doğu keşif yolları ve Portekiz sömürgecilği²⁶ ile Batı keşif yolları ve Amerika’da kurulan sömürgeler²⁷] vardır.

Söz konusu kitapta Büyük Coğrafya Keşifleri “II. Ünite: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa” başlığı altında yer almakta olup “Konunun İşlenmesi” alt başlığı ile konuyla ilgili şu sorulara yer verilmiştir: 1-Ortaçağda Türk ve Müslümanlarla Avrupalıların Dünya Hakkındaki bilgi ve görüşleri arasında ne gibi ayrımlar vardı? Bu çağda Doğu ticareti hangi yollarla yapılırdı ve kimlerin elinde idi?, 2-Avrupalıları Büyük Coğrafya Keşiflerine zorlayan nedenler nelerdir?, 3-Amerika Kıtası kimler tarafından bulunmuştur ve kıtaya niçin bu isim verilmiştir?, 4-Hindistan deniz yolu ne zaman ve kim tarafından bulunmuştur? Bu yolun bulunması Avrupalılara ne gibi kazançlar sağlamıştır?, 5-Dünya gezisi hangi amaçlarla ve kimler tarafından yapılmış ve nasıl bir sonuç elde edilmiştir? (Bak. Harita 5,6), 6-Büyük Coğrafya Keşiflerinin Avrupalılara ne gibi

²² Emin Oktay, Tarih:Lise 3, Atlas Kitabevi, İstanbul 1985, s.52-58.

²³ Emin Oktay, a.g.e., s.52.

²⁴ Emin Oktay, a.g.e., s.53.

²⁵ Emin Oktay, a.g.e., s.55.

²⁶ Emin Oktay, a.g.e, s.56.

²⁷ Emin Oktay, a.g.e., s.57.

zararları, Türk ve Müslümanlara ne gibi zararları olmuştur?. “İnceleme ve Araştırma için başlıca kaynaklar” da [10 kitap adı] yine bu kısımda bulunmaktadır.²⁸

Konuyla ilgili “Değerlendirme Soruları ve Ödevler” ise şunlardır: “1-Büyük Coğrafya Keşiflerinin nedenleri nelerdir?, 2-Amerika Kitası ve Hindistan Deniz yolu kimler tarafından keşfolunmuştur?, 3-İlk Dünya dolaşılması ne zaman ve kimler tarafından yapılmıştır?, 4-Coğrafya Keşiflerinin ne gibi sonuçları olmuştur?”²⁹

Bu kitapta Rönesans konusu ise yine “II. Ünite: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Avrupa” başlığı altında yer almıştır. Rönesans konusunun alt başlıkları şunlardır: 1- Rönesans’ın Tanımı ve Niteliği, 2- Rönesans’ın Nedenleri, 3- Rönesans’ın İtalya’da Başlamasının Nedenleri [İtalya’nın Coğrafi Yerinin Önemi, Ekonomik Durumun İyiliği, İtalya’nın Tarihsel Önemi, İtalya’nın Siyasal Durumunun Önemi], 4- İtalya’da Rönesans Hareketleri [Edebiyatta Rönesans, Güzel Sanatlarda Rönesans,], 5- Rönesans Hareketlerinin Öteki Avrupa Memleketlerine Yayılması, 6-Fransa’da Rönesans Hareketleri, 6-Almanya’da Rönesans Hareketleri, 7-Öteki Avrupa Memleketlerinde Rönesans Hareketleri, 8-Rönesans’ın Sonuçları.³⁰

Rönesans konusundaki resim ve haritalara gelince; Papa III. Pol’ün resmi, Leonardo da Vinci’nin ve Mikelanj’in birer resmi, Leonardo da Vinci’nin Paris Luvr müzesinde bulunan “La Jokond” adlı tablosunun resmi, Rafael’in resmi, Rafael’in adı verilmeyen ünlü tablolarından biri, Mikelanj’in Moiz adlı heykelinin fotoğrafı, Kraliçe Elizabeth’in bir resmi ve Alber Dürer’in kendi eliyle yaptığı portresinin fotoğrafı.³¹

“Konunun İşlenmesi” alt başlığı ile Rönesans konusuna alâkalı şu sorulara yer verilmiştir: 1-Rönesans ne demektir, bu kelimeyi anlamı ve niteliği bakımından inceleyiniz, 2-Rönesans hareketlerini doğuran etkenler nelerdir? Rönesans neden önce İtalya’da başlamıştır?, 3-Rönesans devri İtalyasında güzel sanatların hangi dallarında gelişmeler olmuştur? Bu devirde İtalya’da yetişen büyük sanatçılar kimlerdir ve ne gibi eserleri vardır?, 4-İtalya dışında Rönesans hareketleri nasıl bir gelişme göstermiştir? Fransa, Almanya, İngiltere

ve öteki Avrupa memleketlerinde Rönesans devrinde yetişen ünlü kişiler kimlerdir ve bunların ne gibi eserleri vardır? 5-Hümanist ve Mesen kelimelerinin ne demek olduğunu ve bu isimlerin kimlere niçin verildiğini araştırınız, 6-Rönesans’ın Avrupa’da ne gibi sonuçları olmuştur? “İnceleme ve Araştırma için başlıca kaynaklar” [10 kitap adı] Coğrafi Keşifler konusuyla aynıdır.³²

Konu sonunda bulunan Rönesans ile ilgili sorular ise şunlardır: 1-Rönesans ne demektir ve başlıca nedenleri nelerdir ve neden önce İtalya’da başlamıştır?, 2-İtalya’da Rönesans hareketleri nasıl başlamış ve hangi alanlarda gelişmiştir? İtalya’da yetişen başlıca edip, şair ve sanatçılar kimlerdir ve ne gibi eserler meydana getirmişlerdir?, 3-Rönesans diğer Avrupa memleketlerine nasıl yayılmıştır?, 4-Fransa, Almanya, İngiltere, ve diğer Avrupa memleketlerinde Rönesans hareketleri nasıl olmuştur?, 5-Rönesans hareketlerinin ne gibi sonuçları olmuştur?

Her iki ders kitabındaki konulara başlangıç teşkil eden satırlara da bir bakalım. İngilizce kitap “Coğrafi Keşifler” konusuna “M.Ö 150 yıllarında Ptolemy adlı Yunan bir dünya haritası çizdi. O, dünyayı enlem ve boylam çizgileriyle böldü ve Baltık Denizini, İngiliz adalarını ve Malaya ile Çin’e giden deniz yolunu da haritasına dahil etti. Hepsinden önemlisi dünyayı bir yarım küre olarak çizdi. Ptolemy’nin zamanından kısa bir süre sonra Roma İmparatorluğu yıkılmaya başladı.”³³ cümleleriyle başlarken “Rönesans” konusuna girişte şu cümleleri seçmişti:

“Avrupa ve kendi ülkenizin tarihiyle ilgili tarih eğitiminizin bu safhasında “Rönesans” kelimesine geldiniz. Eğer Fransızca öğreniyorsanız muhtemelen onun ne anlama geldiğini soracaksınız. Sonra “naître” kelimesinin “doğmak” manasına geldiği ve “naissance” kelimesinin “doğum” anlamına geldiği ve nihayetinde “Rönesans” kelimesinin “yeniden doğuş” anlamına geldiği size hatırlatılmaya kadar sancılı bir sessizlik izleyecek.”³⁴

Türkçe kitaba kaktığımızda ise “Coğrafi Keşifler” konusuna “Coğrafya keşifleri XV. yüzyılın son yarısında başladı. Bütün XVI. Yüzyıl boyunca devam etti. Bu keşiflerin yapılmasının başlıca nedenleri şunlardır:”³⁵

²⁸ Emin Oktay, a.g.e., s.44-45.

²⁹ Emin Oktay, a.g.e., s.78.

³⁰ Emin Oktay, a.g.e., s.60-69.

³¹ Kişi veya tablo isimleri ders kitabında yazıldığı şekliyle verilmiştir.

³² Emin Oktay, a.g.e., s.44-45.

³³ W.J.C. Gill and H.A.Colgate, a.g.e., s. 19.

³⁴ W.J.C. Gill and H.A.Colgate, a.g.e., s. 10.

³⁵ Emin Oktay, a.g.e., s.52.

“Rönesans” konusuna ise “XV. yüzyılın sonlarıyla XVI. Yüzyılın ilk yarısında, yani büyük coğrafya keşiflerinin yapıldığı sırada önce İtalya’da başlayan, sonra Fransa, Almanya, İngiltere ve diğer Avrupa memleketlerinde görülen edebiyat ve güzel sanatlar (resim,mimarlık,heykeltıraşlık) alanındaki yeniliklerin ve sanat anlayışının tümüne Rönesans denir.”³⁶ cümleleriyle başladığını görürüz.

3.İki Kitabın Karşılaştırılması Konuların Ele Alınış Tarzı ve Konu Sonundaki Değerlendirme Soruları Bakımından Karşılaştırılması

İngilizce kitabın anlatımı kuru, renksiz ve sıkıcıdır. Bununla birlikte anlatım açısından İngilizce kitabın ifadeleri daha fazla merak uyandırıcıdır. Türkçe kitap daha ayrıntılıdır. Ancak tamamen bilgi yüklemeye yöneliktir. Burada da anlatım kuru, renksiz ve sıkıcıdır. Alâka uyandırabileceğini de sanmıyorum. Öyle ki olayların sebepleri ve sonuçları madde be madde sayılarak öğrencinin ezberlemesi için hazır hale getirilmiştir. Anlatımı desteklemesi amacıyla konulan resim ve harita açısından da Türkçe kitap daha zengin görünmektedir.

Türkçe kitapta bulunan “Konunun işlenmesi” başlığı altında sorulan sorulara benzer bir bölüm İngilizce kitapta yoktur. Sorulan hemen hemen her sorunun cevabı konu içerisinde yazar tarafından gözle görülür bir açıklıkla verilmiştir. Herhalde amaç bu soruların cevaplanması yoluyla derse hazırlıklı! gelinmesini sağlamaya yönelik olmalıdır.Cevaplar ders kitabında bulunduğu için öğrencinin ayrıca bir kitaba bakmaya ihtiyacı yoktur.

Kitaplarda yer alan “ödevler-değerlendirme soruları”na gelince, “öğrenilenleri hatırlamaya mı yönelik, yoksa öğrencinin yaratıcılığını, kavrayış gücünü, değerlendirme yeteneğini ve okuduğunu anlama ve anlatma becerilerini geliştirmeye mi yöneliktir?” sorusu dikkate alındığında, Türkçe kitaptaki gerek “Coğrafi Keşifler” ve gerekse “Rönesans” konularıyla ilgili soruların tamamıyla “öğrenilenleri hatırlamaya yönelik” olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik sorulan soruların cevapları hemen hemen aynı başlıklar altında ders kitabında bulunmaktadır. Öğrencilerin bunları ayrıca bulmasına gerek yoktur. Liselerdeki hatta üniversitelerdeki pek çok Tarih öğretmeninin sınavlarda da benzer soruları sorduğu

³⁶ Emin Oktay, a.g.e, s.59.

yadsınamaz bir gerçektir. Bu da öğrenciyi ezberlemeye götüren temel nedenlerden biridir.

İngilizce kitaptaki gerek “Coğrafi Keşifler” ve gerekse “Rönesans” konuları ile ilgili sorular ise “öğrenilenleri hatırlamaya yönelik” değildir. Coğrafi Keşifler” konusu ile ilgili olan birinci ve üçüncü soru “yaparak ve yaşayarak öğrenmeye” yönelik olarak değerlendirilebilir. İkinci sorunun cevabı ise metin içinde gizlidir. Öğrenci metni dikkatlice okuyarak “Onbeşinci yüzyıl sonu ile onaltıncı yüzyılda Avrupa niçin yayıldı?” sorusuna verilecek cevabı kendisi bulacaktır. Kitabın metninde böyle bir başlık da yoktur. “Rönesans” konusu hakkında sorulan sorular da aynı mahiyettedir. Özellikle birinci, ikinci ve üçüncü sorular öğrencilerin bizzat kendilerinin bir şeyler yapmasına yöneliktir. Hazır cevap yoktur. Cevapları öğrencinin kendisi bulacaktır. Dördüncü soruya göre ise “Rönesans”ın ne anlama geldiğine öğrenci karar verecektir.

Hem Türkçe hem de İngilizce kitapta bulunan “kitap isimleri” ise öğrenciyi okumaya teşvik edici olarak değerlendirilebilir.

B. Günümüz Tarih Ders Kitapları: İngiltere ve Türkiye

1.İngiliz Ders Kitabı (1990)

İngiltere’de tarih eğitiminde 1970 yılında köklü bir değişim yaşanmış ve 1972 yılından başlamak üzere yazılan ders kitapları öncekilerle kıyaslanamayacak kadar farklı özellikler göstermeye başlamıştır. Türkiye’de böyle bir değişim yaşanmamakla birlikte (1985) ve (2008) yıllarında basılan ders kitaplarını aynı açılardan karşılaştırmak yararlı sonuçlar sunacaktır.

Bu bölümde de “Coğrafi Keşifler” ve “Rönesans” konuları üzerinde duracak ve 1990’larda İngiltere’de yazılan ve okutulan bir ders kitabı ile 2008 yılında Türkiye’de basılan ve okutulan bir ders kitabını “Konuların Anlatım Tarzı” ve “Ödevler-Değerlendirme Soruları” açılarından ele alacağım. Ayrıca yukarıda sorduğumuz temel sorulara cevap aranacaktır. Karşılaştıracığım kitaplardan İngilizce olanı Longman Group and UK Limited tarafından yayınlanan “Orta Dereceli Okullar İçin Tarih” serisinin üçüncü kitabıdır.³⁷ Türkçe

³⁷ L.E. Snellgrove, The Early Modern Age, Longman Secondary Histories, Second Impression, New York 1990. Beş kitaplık bu seri şu kitaplardan oluşmaktadır: 1.Antik Dünya, 2.Ortaçağ, 3.Modern Çağın Başları, 4.1700’den Beri İngiltere, 5.1870’den Beri Modern Dünya. Kitap 13-14 yaşlarındaki

olanı ise TC Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yazdırılıp 2008 yılında yayımlanmış “ Tarih: Lise 2” kitabıdır.³⁸

İngilizce kitabın ilk baskısı İngiltere’de tarih eğitiminin yeniden yapılandırıldığı 1972 yılında yapılmıştır.³⁹ Kitapta ilgili konular ele alınırken önceki tarih eğitiminin yeniden yapılandırılmasından önce basılan ve okutulan kitabın aksine, yeni kitapta ilgi çekici birçok başlık ve alt başlık kullanılmıştır. Ama “keşiflerin nedenleri ve sonuçları” hiçbir yerde toplu olarak verilmemiştir. İlgili bölüm kitabın ilk bölümüdür ve şu başlıklardan oluşmaktadır:

“I.BÖLÜM: KEŞİF ve FETİH

1.Hristiyanlar ve Baharat

Dünyanın Keşfedilen Yerleri 1415-1498

“Altın Dağları”

Ptolemy’nin Coğrafyası

Denizci Henry

“Sizi Buraya Kim Getirdi?”

Hem Ticaret Hem de Fetih

2.Yeni Dünya

Hindistan’ın Batısına Yolculuk

Hristiyanlar mı Yoksa Köleler mi İsteniyordu?

Kolombia değil, Amerika!

Dünyanın “Bölünmesi”

“Çevremi Deniz Yolu ile İlk Siz Doluştunuz!”

Kaynaklar ve Sorular

3.İspanyol Fatihler Amerika’da

Herman Cortes

Aztek İmparatorluğu’nun Başkenti

Tenochtitla’ın Sonu

Perulu Pizzaro

Cajamarca’daki Tuzak

Kasabadan çok Eyaletler

Belgeler:Aztek ve İspanyollar”⁴⁰

İngilizce ders kitabında “Rönesans” konusu ise şu başlıklar altında ele alınmıştır:

öğrenciler için hazırlanmış ise de ülkemizde bu yaşta öğrencilere TC İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi okutulmaktadır. Söz konusu edeceğimiz konular ise İlköğretim 7. sınıfta okutulmaktadır. Aynı konular lisede ikinci sınıfta da okutulmaktadır. İlköğretim 7. sınıftaki ders kitabını hiçbir şekilde bu kitapla karşılaştırma olanağı yoktur. Bu nedenle Lise 2. sınıfta okutulan ders kitabı bu karşılaştırma için tercih edilmiştir.

³⁸ Vicdan Cazgar, Servet Yavuz, Niyazi Ceyhun, Tarih Lise 2, MEB Yayını, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Üçüncü Baskı, İstanbul 2008.

³⁹ Bu karşılaştırmada söz konusu kitabın 1990’daki ikinci baskısı kullanılacaktır.

⁴⁰ “Contents”, L.E. Snellgrove,a.g.e, s.9-31.

“1.Onbeşinci Yüzyılda İtalyan Dünyası

Ortaçağ Dünyası

Hümanizm

Rönesans İnsanı

Medici Ailesi

2.Ressamlar, Papalar, Prenslar ve Öncüler

Yetenekli Adamların Kaprisleri

Papa Çok Memnundur

Borjialar

Şeytan

Kitap Basımında “Patlama”

Girolomo Savonarola”⁴¹

İngilizce ders kitabında gerek “Coğrafi Keşifler” ve gerekse “Rönesans” konuları ele alınırken birçok resim ve fotoğrafa da yer verilmiştir. Söz konusu resim, harita ve fotoğraflar şunlardır: Dünya’nın erken bir görünümü [Hereford Katedrali’nde bulunan Mappa Mundi, Dünya haritası], Marko Polo’nun seyahatlerini gösteren harita, Bir Alman usturlabının resmi, Vasko dö Gama’nın rotasını gösteren bir harita, Vasko dö Gama’nın bir resmi, Christof Colomb’in yola çıkışını gösteren bir resim, Christof Colomb’un gemilerinden Santa Maria’nın modelinin fotoğrafı, İspanyol ve Portekizlilerin keşiflerini gösteren iki harita, Macellan’ın bir resmi, Eski Meksika’da bulunan harabelerin fotoğrafı, Fransisco Pizzaro’nun resmi, Meksika vadisi haritası, İnkaların Machu Picchu şehri kalıntılarının fotoğrafı, Cajamarca’daki tuzağı simgeleyen bir resim/tablo, Amerika’daki İspanyol kolonilerini gösteren bir harita, Rönesans İtalyasını gösteren bir harita, İtalya’daki Urbino’nun bir fotoğrafı, Baldesar Castiglione’nin resmi, Federigo da Montefeltro’nun resmi, Floransa’daki Medici Sarayı’nın resmi, Lorenzo de Medici’nin büstü, Leonardo da Vincinin uçan makine/uçak maketinin çizimleri, Leonardo da Vinci’nin “Son Akşam Yemeği” tablosunun fotoğrafı, Papa II. Julius’un resmi, Michelangelo’nun resmi,Tanrı Ademi Yaratıyor: Sistine Kilisesi tavanında bulunan resimden bir ayrıntı fotoğrafı, Sistin Kilisesi’nde bulunan “Kan Hikâyesi” adlı resim/tablo fotoğrafı,Niccolo Machivelli’nin resmi ve Cesare Borgia’nın resmi.⁴²

2.Türk Ders Kitabı (2008)

Türkçe kitapta “Coğrafi Keşifler” konusu “2. Ünite:Avrupa Tarihi 1 1300-1600” üst başlığı altında Rönesans ve Reform konusuyla birlikte ele alınmıştır. Coğrafi Keşifler konusu “Avrupa’nın Yayılması” başlığı altında ele

⁴¹ L.E. Snellgrove,a.g.e, s.32-47.

⁴² L.E. Snellgrove,a.g.e, s.9-47.

alınmış olup ilgili bölümdeki üçüncü konudur. Başlıklar 1985 yılında yayımlanmış olan Emin Oktay'ın kitabındakilerle aşağı yukarı aynıdır. Konuyla ilgili olarak kitapta yer alan başlıklar şunlardır:

"1.Yayılanın Sebepleri

2.Keşifler

Ümit Burnu ve Hindistan Yolunun
Bulunması

Amerika'nın Keşfi

İngiliz ve Fransızların Keşifleri

Dünyanın Dolaşılması

3.Keşiflerin Sonuçları

Coğrafi Keşiflerin Osmanlı Devleti'ne
Etkileri"⁴³

Rönesans konusuyla ilgili olarak ise Türkçe kitapta yer alan başlıklar şunlardır:

"Rönesans

1.Sebepleri

2.Yayılışı

3.Sonuçları"⁴⁴

Her iki kitaptaki "Coğrafi Keşifler" konusuna ilk giriş cümlelerine de bakalım. Şöyle başlıyor İngilizce kitap: "İngiltere'de, Hereford Katedrali'nde muhafaza edilen eski bir harita vardır.1300 yılında çizilmiştir ve dönemin bilginleri onu latince yazdıkları için, ona Mappa Mundi (Dünya Haritası) denilmektedir."⁴⁵

Türkçe ders kitabı ise şu cümlelerle başlamaktadır: "Hristiyan Avrupa Dünyası, kilisenin baskısı altındaydı. İnanç ve bilgiyi kiliseye uyumlu bir biçimde birleştirmeye çalışan skolastik düşüncenin egemen olduğu Orta Çağ Avrupası'nda, dogmatik bilim anlayışı vardı."⁴⁶

Rönesans konusuna ise İngilizce ders kitabı şu cümlelerle başlamaktadır:

"1453'te Türkler İstanbul'u ele geçirdiler. Hristiyan bir imparatorluğun başkenti olan bu şehre bir yıldan daha fazla bir süredir Bizans deniliyordu. Geçen yıllar boyunca gücünün büyük bölümünü kaybetmişti. Türkler Küçük Asya'nın büyük bölümünü zaten

yönetmekteydiler.Bununla birlikte İstanbul'un düşüşü Hristiyan dünyasını sarstı."⁴⁷

Türkçe tarih ders kitabına baktığımızda ise konuya şu cümlelerle başladığımızı görürüz:

"15. ve 16.yüzyıllarda, önce İtalya'da başlayan, daha sonra da Batı Avrupa ülkelerinde görülen edebiyat, güzel sanatlar ve bilim alanındaki yeni gelişmelerin hepsine Rönesans adı verilmektedir.Sözlük anlamı yeniden doğuş demek olan bu atılım, Eski Yunan ve Roma uygarlıklarının (Antikite) incelenmesi ile gerçekleşmiştir."⁴⁸

Türkçe ders kitabında bulunan resim ve haritalar ise şunlardır: 16. Yüzyılda Avrupa'nın Siyasi durumunun haritası,Vasko dö Gama, C. Colomb ve Macellan'ın resimleri ve Coğrafi keşifleri gösteren ayrıntılı bir harita.Rönesans konusuyla ilgili olarak ise sadece Leonardo da Vinci'nin "Mona Lisa" adlı tablosunun fotoğrafı bulunmaktadır.⁴⁹

Kitaplardaki konuya başlama cümleleri arasındaki fark bile açıkça görülmektedir. İngilizce ders kitabı hristiyanlar için büyük bir öneme sahip olduğunu belirttiği bir olayla anlatıma başlamaktadır. Türkçe kitapta ise hemen öğrenciye Rönesans'ın ne demek olduğu gösterilmekte, adeta "bu tanımı öğren/ezberle" mesajı verilmektedir.

1972 yılında İngiltere'de tarih öğretiminde gerçekleştirilen değişimden sonra yazılan ders kitaplarında konu anlatımında farklı bir yöntem benimsenmiştir. Bir kere konu başlıklar ilgi çekecek yapıdadır. İkincisi öğrenci metin içerisinde kaynağın kendisiyle (elbette düzenlemeler ve sadeleştirmelerle) karşı karşıya getirilmiştir. Konuyla ilgili olarak bazı eserlerden ilginç pasajlar alıntılanmıştır. Bu tür alıntılara sık denilebilecek oranda yer verilmiştir. Bu konuda şu örnek verilebilir: Söz konusu alıntı Portekizliler'in Hindistan'a ulaştıkları zamanı yansıtan bir Portekiz gemicisinin sözleridir ve şöyledir: "O gece Kalküta'dan iki fersah uzakta demir attık. Biz demir attuktan sonra kıydan bize doğru "hangi milletten" olduğumuzu soran dört kayık yaklaştı. Onlara söyledik ve bize Kalküta'yı gösterdiler. Ertesi gün (21 Mayıs 1498) aynı kayıklar yan yana tekrar geldiler. Gama'nın karşılaştığı ilk selâmlama kelimeleri şunlardı:

⁴³ Vicdan Cazgar, Servet Yavuz, Niyazi Ceyhun, a.g.e., s.32-35.

⁴⁴ Vicdan Cazgar, Servet Yavuz, Niyazi Ceyhun, a.g.e., s.35-36.

⁴⁵ L.E.Snellgrove, a.g.e, s.9

⁴⁶ Vicdan Cazgar, Servet Yavuz, Niyazi Ceyhun, a.g.e, s.32.

⁴⁷ L.E.Snellgrove, a.g.e, s.9.

⁴⁸ Vicdan Cazgar, Servet Yavuz, Niyazi Ceyhun, a.g.e, s.35.

⁴⁹ Vicdan Cazgar, Servet Yavuz, Niyazi Ceyhun, a.g.e, s.32-37.

'Allah belânı versin! Seni buraya ne getirdi?' Eviden bu kadar uzakta ne aradığını sordular, Hristiyanları ve baharatı aramak için geldiğimizi söyledik."⁵⁰

Türkçe kitapta kaynak ile öğrenciyi karşı karşıya getirecek bu tür bir yaklaşım yoktur. Kapalı bir mesaj olarak öğrenciyi herhangi bir kaynak da önerilmemektedir. Oysa İngilizce kitapta bu pekâlâ hem de pek çok kez yapılmaktadır.

İncelediğimiz yabancı ders kitabında dikkati çeken bir başka nokta da konunun doğrudan doğruya ve mümkün olduğunca ilgi çekici bir tarzda yazılmış/ anlatılmış olmasıdır. Öğrenci ilgili kısmı okurken olayın sebebini, gelişimini ve sonucunu kendisi keşfediyor. Konu sonundaki sorularla bu pekiştiriliyor. Yani olayın sebebini de, sonucunu da ders kitabı yazarı değil öğrencinin kendisi buluyor. Öğrenciyi olayların sebepleri ve sonuçları hazır olarak sunulmuyor.⁵¹

Kitaptaki bu özellik kitabın diğer konularında olduğu gibi "Rönesans" konusunda da vardır. "Yetenekli insanların kaprisleri" başlığı altında Papa'nın [Papanın bir konuda fikir değiştirmesi üzerine Michelangelo'nun Roma'dan ayrılıp Floransa'ya dönmesinden sonra] Floransa'daki büyükelçisine yazdığı mektuptan şöyle bir alıntı veriliyor metin içinde:

"Sebepsiz olarak Roma'dan ayrılan hetkeltraş Michelangelo'nun, ona kızgın olmamıza rağmen Roma'ya dönmeye korktuğunu duyuyoruz. Yetenekli insanların kaprisli oldukları pek iyi bilindiği için, döndüğü takdirde asla incitilmeyeceğine onu ikna edeceğinize güveniyorum."⁵²

İncelediğimiz İngilizce tarih ders kitabının bir başka özelliği de tarih bilinci oluşturmak için empatiye de yer vermesidir. Söz konusu kitapta "Coğrafi Keşifler" konusu sonunda öğrencilerden şöyle bir şey isteniyor: "Kraliçe Isabel'in sarayındaki Colomb ile ilgili kısa bir oyun hazırlayınız." Yani öğrenci ilk olarak konuyu ve dönemi iyi bilecek, sonra Colomb'un kraliçeyi bu seyahate ikna etmek için hangi yollara başvurduğunu, neler söylemiş olabileceğini düşünüp hayal edecek ve bunu yazılı olarak ifade edip bir anlamda senaryo oluşturabilecek. Belki ölü geçmişi yaşama döndürecek bu şekilde. Ama aynı zamanda

kendinden de bir şeyler katıp yaparak ve yaşayarak öğrenecek tarihi.

Bir de Türkçe Tarih ders kitabına bakalım. Kuru bir anlatım. Ne kaynaklardan doğrudan alıntı var, ne kaynakla öğrenci karşı karşıya getiriliyor, ne de empatiye yer veriliyor.

C. Ödevler ve Değerlendirme Soruları

Ünite / konu sonlarında konuyu kavratıcı soruların bulunması ders kitaplarında gelenekselleşmiştir. Bu başka ülke ders kitaplarında da böyledir ve Türkiye'de yıllardan beri bu uygulama vardır. Ele aldığımız Türkçe kitapta konunun en başında "Hazırlık Çalışmaları" adlı bir bölüm bulunmaktadır. Bu kısımda 5 soru vardır: "1- Feodalite, Rönesans, Reform, Protestanlık, Kalvenizm, Katoliklik, Ortodoksluk, Kilise, senyör, şövalye, Papalık, engizisyon, hümanizm, doğmatizm ve kolonizasyon kavramlarının anlamlarını araştırınız. 2-Avrupa'da 14 ve 17. Yüzyıllar arasında hangi devletlerin bulunduğunu harita üzerinde inceleyiniz. 3-Matbaa ve pusulanın insanlığa yararları neler olmuştur? Araştırınız. 4-Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketlerinin ard arda oluşmasının sebeplerini araştırınız. 5-Avrupa devletlerini sömürgecilğe yönelten nedenleri araştırınız."⁵³

Belirtilen kavramların öğrenilmesi ve kavranması şüphesiz gereklidir. Öğrencilerin, konu başında sorulan soruların cevaplarını bilerek derse gelmeleri dersi anlamalarını! kolaylaştıracaktır. Ancak acaba kaç öğretmen gerçekten bu kısımların üzerinde durmaktadır? Kitabın ilgili bölümünün sonunda ise "Değerlendirme Soruları ve "Ünite Test Soruları" yer almaktadır. Değerlendirme sorularından "Coğrafi Keşiflerle" ilgili olanları şunlardır:

"1.Coğrafi Keşifleri kolaylaştıran etkenler nelerdir? Açıklayınız.

2.Coğrafi Keşiflerin sonuçları nelerdir? Belirtiniz.

3.Coğrafi Keşiflerin Osmanlı Devleti'ne etkileri neler olmuştur? Açıklayınız."

Bu üç soruyu temel yaklaşımımızı oluşturan ikinci soru açısından ele aldığımızda bu soruların ancak "öğrenilenleri hatırlamaya yönelik" olduğunu görürüz. Öğrencinin yaratıcılığını, kavrayış gücünü, değerlendirme yeteneği ile okuduğunu anlama ve anlatma becerilerini geliştirmeye yönelik olmadığını

⁵⁰ L.E.Snellgrove, a.g.e, s.14.

⁵¹ L.E.Snellgrove, a.g.e, s.21-22.

⁵² L.E.Snellgrove, a.g.e, s.42.

⁵³Vicdan Cazgar, Servet Yavuz, Niyazi Ceyhun, a.g.e, s.30.

rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü sorulan soruların cevapları kitabın ilgili bölümünde zaten vardır. Öğrenci ya ezberler ya da oraya bakarak soruları cevaplandırır. Başka bir şey yapmasına gerek yoktur.

“Ünite Test Soruları” kısmında ise 3 soru Coğrafi Keşiflerle ilgili görünmektedir:

1. I.Rönesans Hareketleri

II.Coğrafi Keşifler

III.Reform Hareketleri

Yukarıdaki gelişmelerin ortak sonucu aşağıdakilerden hangisidir?

- Protestanlığın oluşması
- Akdeniz limanlarının öneminin artması
- Kilise ve papalığın önemini kaybetmesi
- Okulların kilisenin denetiminden çıkması
- Sömürgecilik hareketinin başlaması

2. I.Zengin Doğu ülkelerini arama arzusu

II.Pusulanın icadı ve coğrafya bilgisinin ilerlemesi

III.Avrupalıların yeni ticaret yolları araması

Yukarıdaki olaylardan hangisi veya hangileri, coğrafi keşiflerdeki gerçek nedenin ekonomik etkenler olduğunu gösterir?

- I
- III
- II
- I,III
- I,II

3. I.Coğrafi keşiflerle ticaret yolları değişti ve Avrupa ekonomik açıdan gelişti

II.Rönesans düşünce ve bilim hayatını geliştirdi

III.Reform, Avrupa’da mezhep savaşlarını başlattı, din adamlarına olan güven azaldı

IV.Milliyetçilik düşüncesi Fransız ihtilâli ile yaygınlaştı.

Yukarıdaki seçeneklerden hangileri Osmanlı Devleti’ni ekonomik ve siyasal açıdan etkilemiştir?

- I,II
- I,IV
- II,III
- III,IV
- I,III⁵⁴

Soru sormak çok zor bir iştir. Soruyu sormadan önce hedef ve davranışların belirlenmiş olması ve ilgili soru ile neyin ölçülmek istediğinin açıkça ortaya konulmuş olması gereklidir. Yukarıdaki soruların da genel olarak “öğrenilenleri hatırlamaya yönelik

olduğunu” söylemek sanırım hatalı olmaz. Üstelik üçüncü sorunun IV. Maddesi tamamen yanlıştır. Çünkü daha öğrenci Fransız ihtilâlini öğrenmemiştir ki, o konuyla ilgili bir soruyu cevaplayabilsin. İkinci soruda ise herhalde Türkçeyi kullanma yanlışı vardır. Çünkü “zengin doğu ülkelerini arama arzusu” bir olay! gibi gösterilmektedir. Ölçme ve değerlendirme amacıyla yapılan sınavlarda sorulan soruların da aynı özellikleri taşıyacağı unutulmamalıdır.Bunun kaçınılmaz sonucu ise ezberdir.

Türkçe ders kitabının “Rönesans” ile ilgili “değerlendirme” soruları ise şunlardır:

1.Hümanizm ne demektir? Açıklayınız.

2.Rönesans nedir?Nedenleri nelerdir? Açıklayınız.

3.Rönesans’ın sonuçları nelerdir? Belirtiniz.⁵⁵

“Ünite test soruları” içinde ise doğrudan “Rönesans” konusuyla ilgili soru bulunmamaktadır. “Coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform” konularının üçünü birden ilgilendiren sorular vardır.

İngilizce kitabın “Coğrafi keşifler” konusuyla ilgili ilk kısmında soru yoktur. İkinci bölümde bulunan sorular ise Türkçe kitaptan tamamen farklı bir metod ve anlayışla “Kaynaklar ve Sorular” başlığı altında ele alınmıştır. Metin içinde çeşitli kaynaklardan yapılan alıntılar öğrenciyi araştırmaya ve daha fazla şey okuyup öğrenmeye ve öğrencinin senaryo oluşturarak yaratıcılığını geliştirmeye teşvik etme ihtimali oldukça yüksektir. Yani öğrenci, acaba Marco Polo başka neler yazmış?, Portekizliler ile Hintliler karşılaştığı zaman başka neler olmuş? Christoph Colomb’un günlüğünde başka neler yazıyor? diye merak ederek bunlar hakkında araştırma yapabilir, okuyabilir ve bilgisini arttırabilir.

İngilizce kitabın ikinci bölümündeki sorular iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda yine Marco Polo’nun Seyahatleri’nden bir alıntı verilmiş ve alıntının altında da kaynak eser belirtilmiştir. İlgili bölüm şöyledir:

“1.Marco Polo burada bugün Chounchou denilen Zaiton limanını tasvir etmektedir.

“Beş günlük bir seyahatin sonunda muhteşem şehir Zaiton gözlerimizin önünde uzanıyordu...Zaiton ticaret malları ve değerli

⁵⁴ Vicdan Cazgar, Servet Yavuz, Niyazi Ceyhun, a.g.e, s.37-38.

⁵⁵ Vicdan Cazgar, Servet Yavuz, Niyazi Ceyhun, a.g.e, s.37.

taşlar... ve kalitesi yüksek incilerle yüklü olarak Hindistan'dan gelen bütün gemiler için uğrak yeri olan bir limandır. Zaiton ayrıca bu limana giren ve çıkan kıymetli taşlar ve diğer ticari malları ile ilgili yoğun trafiği gözlemlenmeleri için harika bir liman olduğundan bütün çevre ülkelerin tüccarlarına hitap eden bir limandır. Bu şehirden ve şehrin limanlarından tüm eyalete eşya ihraç edilmektedir. Ve sizi temin ederim ki, Hristiyanlık alemine ihraç etmek için kırmızı biber almaya İskenderiye veya başka bir yere giden bir tek baharat gemisine karşılık, Zaiton yüzlerce tarafından ziyaret edilmektedir.”

Kaynak: Marko Polo'nun Seyahatleri, çeviren: R. E. Latham, Penguin 1958.

a) Bazen uzun bir hikâye anlatıcısı olarak Marko Polo'ya gülünmekte idi. Bu kaynağın hangi kısımları onun abartma yaptığını telkin etmektedir?

b) Bu kaynakta Avrupalı seyyahların Mısır'ı ziyaret ettiğini gösteren delil nedir?

c) Bu kaynak bize Polo'nun zamanındaki değerli maddeler hakkında ne anlatmaktadır? Onun zikrettiği hangi mallar hâlâ değerli olarak sayılmaktadır? Hangi mallar artık önemli değildir? Niçin?

d) Polo kitabına “Dünyanın Betimlemesi” adını verdi.

1. Hangi kıtaları ziyaret etmişti?

2. Hangi kıtaların varlığı biliniyordu?”⁵⁶

İkinci kısımda da ise bir anıt resmi verilmiş ve altına şu sorular ilave edilmiştir:

a) Bu anıt Portekiz'de Lizbon'da Tagus nehri yanında bulunmaktadır. 1497-98'de yapılan bir deniz yolculuğunun hatırasını simgelemektedir. Sizce bu anıt niçin bu belirli yere inşa edilmiştir?

b) Portekiz için önemli bir yıldönümü olduğu için bu anıt 1960 yılında dikilmiştir. Neyin yıldönümü olduğunu hatırlayabilir misiniz?

c) Bu anıtı baktığınızda hangi iki tarihî karakteri düşünebilirsiniz?

d) Bu anıt Portekizlilerin 15. yüzyıl kâşifleri ile ne kadar gurur duyduklarını göstermektedir. Bu adamların lehinde ne söylenebilir? Ve onların aleyhlerinde ne söylenebilir?

3. Kraliçe İsaabel'in sarayındaki Colomb ile ilgili kısa bir oyun hazırlayınız.

4. Christoph Colomb havaalanının hangi İtalyan şehrinde olduğunu tahmin edebilir misiniz? Marco Polo havaalanının hangi İtalyan şehrinde olduğunu tahmin edebilir misiniz?”⁵⁷

Coğrafi Keşifler konusunun “İspanyol Fatihler” adlı üçüncü bölümü sonundaki sorular ise “Belgeler: Aztek ve İnkalar” başlığı altında verilmiştir. Bu bölümde 4 ayrı belge ve onunla ilgili sorular bulunmaktadır. Örnek olması açısından “Belge I” incelemeye değerdir. “Belge I” başlığı altında şunlar yazmaktadır:

“Cortes ve adamlarının sahile vardıkları Montezuma'ya haber verildiği zaman, garip istilacıları izlemeleri için casuslar gönderdi. Bu casuslar bir ağaca tırmandılar ve İspanyolların balık avlamasını izlediler. Casuslar bir rapor (a) hazırladılar ve bir resim (b) çizdiler.⁵⁸

(a) Oldukça geç saatlere kadar balık tutmaya devam ettiler ve sonra küçük bir kanoya bindiler ve iki devasa kuleye vardılar ve tırmanarak içine girdiler; rengârenk ceket giyen yaklaşık on beş kişi vardı. Onların yüzlerinin bazıları pembemsi renkteydi ve başlarında renkli kumaş parçaları vardı; bu kumaş parçaları, bazıları çok büyük ve küçük mısır kökleri gibi yuvarlak olan şapkalarıydı. Bu şapkalar onları güneşe karşı korumaya hizmet diyor olmalı. Derileri çok beyazdı ve hepsinin uzun sakalları ve kulaklarına kadar uzanan saçları vardı.

Kaynak: Tezetzemoc, Hernando Alvarado. Meksikalıların Kroniği. Editorial Leyenda, Mexico City, 1944.

Sorular

1. Haberciler niçin İspanyolların derilerinin beyazlığını vurgulamışlardır?

2. (Metinde) Azteklerin sürekli yiyecekleri ile ilgili hangi delil vardır?

3. Aztekler İspanyol gemilerini niçin “devasa kuleler” olarak adlandırmaktadırlar? ve niçin İspanyollar bir kano ile balık tutuyorlardı demektirler? Bu, bize Azteklerin kendi gemileri hakkında neler anlatmaktadır?

4. Aztekler hakkında kendinizin benzer bir rapor hazırladığınızı düşününüz. İspanyol imparatoruna Azteklerin neye benzediğini açıklayınız.

⁵⁶ L.E. Snellgrove, a.g.e., s.21-22.

⁵⁷ L.E. Snellgrove, a.g.e., s. 22.

⁵⁸ L.E. Snellgrove, a.g.e., s.29.

5. Rapor (a) ile resim (b) arasındaki farklılıkları bulunuz. Sizce bunlar önemli midir? Yoksa önemsiz midir?

6. Montezuma'nın casusların raporlarının bir parçası olarak bir resme ihtiyaç duymasının nedeni sizce ne olabilir?⁵⁹

Bu soruları, değerlendirme soruları "metinde yer alan bilgileri hatırlamaya mı yönelik yoksa öğrencinin yaratıcılığını, kavrayış gücünü, değerlendirme yeteneğini ve okuduğunu anlama ve anlatma becerilerini geliştirmeye mi yöneliktir?" şeklindeki temel sorumuzu dikkate alarak incelediğimizde, bu soruların metinde yer alan bilgileri hatırlamaya yönelik olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Söz konusu İngilizce kitabın ilgili yerinde aynı tarzda 3 belge değerlendirmesi daha vardır.⁶⁰ Yukarıdaki "belge değerlendirmesi"nin, özellikle 4. ve 6. sorularına dikkat edilmelidir. Bu soruların öğrenciyi düşünmeye, üretmeye, olayı içselleştirmeye, ölü maziye canlandırmaya ve tarihi sıkıcılıktan kurtarmaya çok elverişli olduğunu düşünmekte bir sakınca yoktur sanırım. Bir de bu kitabın bu konuda eğitim görmüş öğretmenler tarafından kullanıldığını düşünürsek tarih dersinden beklenenlerin fazlasıyla karşılandığını söylemek mümkündür.

İngilizce tarih ders kitabında yer alan bu tarz "değerlendirme soruları" uygulaması "Rönesans" konusunda da vardır. "Kaynaklar ve Sorular" bölümünün ilk kısmında Baldesar Castiglione'nin yazmış olduğu "Kral Naibi" adlı eserden bir alıntı yapılmış ve buna dayanılarak çeşitli sorular sorulmuştur. İlgili metin ve sorular şöyledir:

"Bu alıntı Castiglione'nin "Kral Naibi" adlı eserinden alınmıştır ve Rönesans İtalya'sında neden bu kadar çok ressam olduğunu açıklamaya yardım etmektedir:

"Sanırım, bizim nedimimiz elbette çizim ve resim sanatını görmezden gelmemelidir. Bugünlerde bir centilmene bunu yakıştırmak zor görünse bile, bu yeteneği talep etmem sizi şaşırtmamalıdır. Hatırlatırım ki, antik dünyada ve özellikle Yunanistan'da soylu doğan çocukların okulda resim dersi almaları gerekliydi. Sonuçta resmin kölelere öğretilmesini yasaklayan bir yasa kabul edildi ve orada meşhur ailelere mensup çok sayıda ressam yetişti. Aslında askerî amaçlarla,

kasabaların, nehirlerin, köprülerin, hisarların, kalelerin ve benzer şeylerin çizimlerini yapmak için resimden birçok yararlı beceriler doğabilir.

Kaynak: Castiglione, *The Courtier*, Penguin Classics 1967.

(a) Castiglione "soylu doğum" ve "meşhur aileler" ile ne demek istemektedir? Bunu yazmadaki amacı neydi? Nasıl bir ilişki tasavvur etmekteydi?

(b) Bu kaynağın hangi bölümleri savaşın yaygın/genel olduğunu göstermektedir?

(c) Castiglione resim yapmayı öğrenmek için iki neden veriyor. Hangi nedenin genç bir soylu için daha çekici gelmesi muhtemeldir?

(d) i-Bu kaynaktaki hangi delil Castiglione'nin antik dünyayı takdir ettiğini göstermektedir? ii-Bu kaynaktaki hangi delil Castiglione'nin sadece yüksek tabakadan olanlara resmin öğretilmesini istediğini göstermektedir?⁶¹

Rönesans konusunun "Kaynaklar ve Sorular" adlı kısmının ikinci bölümünde ise Raphael'in bir tablosunun fotoğrafı verilerek 6 soru sorulmuştur. İlgili bölüm şöyledir:

"Raphael tarafından çizilen bu resim İncil'de [Luka İncili, 5. Bölüm, 6-9. ayetler] bulunan İsa'nın balıklarla ilgili mucizesinin hikâyesini anlatmaktadır. Resimde diz çöken kişi Simon Peter'dir. Diğerlerine James ve John dahildir.

(a) Niçin resimdeki bazı şahısların başlarında hale vardır?

(b) Sizce niçin Raphael resim konusu olarak İncil'den bir konu seçmiştir?

(c) Resimdeki şahısların daha önceki dinî resimlerde bulunan şahıslardan farkı nedir? Rönesans ressamları neden bu tarzı kullanmışlardır?

(d) Bu resmin olayın geçtiği Kutsal topraklarda değil de 16. Yüzyıl İtalya'sında yapıldığını gösteren delil nedir?

(e) Leonardo da Vinci veya Michelangelo tarafından yapılmış resimlerin isimlerini bulmaya çalışın.

(f) Sistine kilisesinde yer alan resmin hikâyesini bir tiyatro oyununa çeviriniz.⁶²

İngilizce kitaptaki bu usûl kitabın tüm konuları için geçerlidir. Hatta yine Orta Dereceli

⁵⁹ L.E. Snellgrove, a.g.e., s.29. İlgili rapor (a) olarak verilmiştir. Çizilen resim ise (b) olarak kitapta yer almaktadır.

⁶⁰ L.E. Snellgrove, a.g.e., s.30-31.

⁶¹ L.E. Snellgrove, a.g.e., s.46-47.

⁶² L.E. Snellgrove, a.g.e., s.46-47.

Okullar için hazırlanan ve R.J.Cootes tarafından yazılan ders kitabı⁶³ da benzer özellikleri taşımaktadır.

Sonuç Yerine

İşte başkalarının tarih ders kitabı, işte bizimki! Öğrencilerimizin zihinlerini ne yazık ki köreltiyor, onları düşünemez ve üretmez hale getiriyoruz. Ders kitapları böyle olunca, ders öğretmeni yeni araç, yöntem ve teknikleri kullanmayınca tarih dersi, en sıkıcı ders olup çıkıyor. Oysa tarih dersi çok canlı bir derstir. Geçmişin tüm canlı renkleri onda saklıdır. Yeter ki bunu ortaya koyacak ders kitapları yazılabilsin ve bu kitapları hakkıyla kullanabilecek öğretmenler yetiştirilebilsin.

Bu kısa incelemeden hareketle ders kitapları yazılırken dikkat edilmesi gerektiğini düşündüğümüz bazı noktaları şu şekilde sıralayabiliriz.

1.Ders kitabı yazılırken başka ülkelerin ders kitapları da incelenmeli, özellikle bu kitaplarda ve bizim kitaplarımızda yer alan ortak konuların nasıl ele alındığına dikkat edilmelidir.

2.Diğer ülkelerin ders kitabı yazım yöntemi ve tekniklerine dikkat edilmeli, dünyadaki tarih eğitimi alanındaki gelişmeler özenle takip edilmelidir.

3.Kitaplardaki resim, fotoğraf ve haritalar sadece “kitaplarda bulunsun” düşüncesiyle kitaplara alınmamalı, her resmin, fotoğrafın veya haritanın öğrenciye verebileceği birden fazla mesaj olmalı, öğretmen ve öğrenci bu mesajı bulabilmelidir. Resim, harita veya fotoğraflar belirlenirken çok geniş bir kaynak ve albüm taraması yapılmalı ve mümkünse öğrenciler ilgili dönemin resim, fotoğraf veya haritaları ile karşı karşıya getirilmelidir.

4.Ders kitaplarında konular öğrencilerin yaş ve anlayış seviyelerine uygun olarak ele alınmalı, olayların nedenleri ile sonuçları açık olarak öğrencilere verilmemeli, öğrenciler olayların sebepleri ile sonuçlarını metni okuyarak kendileri bulabilmelidirler.

5.Gerek metin içerisinde ve gerekse değerlendirme bölümlerinde öğrenci bazen birincil bazen de ikincil kaynaklarla karşı karşıya getirilmeli, öğrenci tarihsel bilgiyi üretebilir olmalıdır.

6.Ders kitaplarındaki değerlendirme soruları “bilişsel alanın” basamakları dikkate alınarak hazırlanmalı, sadece metinde verilen

bilgileri hatırlamaya dönük olmamalıdır. Bu sorular öğrencinin düşünmesine, üretmesine ve kendini geliştirmesine yardımcı olacak tarzda hazırlanmalıdır. Bu sorularda öğrencilerin empati kurmalarına imkan verilmelidir.

7.Kitaplarda her konu sonunda mutlaka değerlendirme soruları bulunmalıdır. Eğer yoksa her öğretmen bu soruları hazırlamayı bilmeli ve dersini değerlendirmelidir. Dolayısı ile öğretmen dersi anlatmamalı, öğrencilerle birlikte, yaparak ve yaşayarak birlikte işlemelidirler. Çünkü tarih dersleri sadece bazı bilgilerin ezberlendiği bir ders değildir. Tarih dersi bir anlamda geçmişi canlandırabilme ve yaşama yeniden döndürebilme dersidir.

8. İster ders kitabında, isterse sınavlarda “Sorular birazcık zor olsun” diye hiçbir zaman derslerde daha önce işlenmemiş konuları da içeren sorular sorulmamalıdır. Belge ve metin incelemesine dayanan sorular tercih edilerek öğrencinin okuma, düşünme, anlama ve anladığını yazılı veya sözlü olarak anlatma yeteneğinin geliştirilmesine imkân tanınmalıdır. Tarih ezbere dayalı bir ders olmaktan çıkarılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Cazgar, Vindan; Yavuz, Servet; Ceyhun, Niyazi, Tarih Lise 2, MEB Yayını, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Üçüncü Baskı, İstanbul 2008.
2. Cootes, R.J.; The Middle Ages, Longman Secondary Histories, Second Edition, Hong Kong 1989.
3. Gill, W.J.C. and Colgate, H.A.; British History for Secondary Schools, Book 3, 1485-1714, London 1971.
4. Kolouri, Christine (Ed.); Teaching The History of Southeastern Europe, Selanik 2001.
5. Oktay, Emin; Tarih:Lise 3, Atlas Kitabevi, İstanbul 1985.
6. Snellgrove, L.E.; The Early Modern Age, Longman Secondary Histories, Second Impression, New York 1990.
7. Stradling, Robert; 20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 2003.
8. Tekeli, İlhan; Yaratıcı ve Çağdaş Bir Tarih Eğitimi İçin, Tarih Vekfi Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

⁶³ R.J. Cootes, The Middle Ages, Longman Secondary Histories, Second Edition, Hong Kong 1989.